

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2014/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] DE ACCEPTATIE VAN HET POSTMODERNISME IN DE NEDERLANDSE ARCHITECTUUR

De publicatie *Double Dutch* geeft een overzicht van de Nederlandse architectuurproductie tussen 1985 en 2010. Architectuurcriticus Bernard Hulsman, werkzaam voor onder andere *NRC Handelsblad*, laat in elf chronologisch en thematisch geordende hoofdstukken zien welke ontwikkeling de Nederlandse architectuur heeft doorgemaakt in deze periode, die hij omschrijft als de gouden kwarteeuw van de Nederlandse architectuur. De foto's in het boek zijn van architectuurfotograaf Luuk Kramer.

Double Dutch is een klassieke stijlgeschiedenis. Centraal in Hulsmans vertoog staat de ontwikkeling van een hernieuwde interesse voor het modernisme bij de Nederlandse architecten in de jaren tachtig tot een acceptatie en wijdverspreide toepassing van het postmodernisme op dit moment. Volgens Hulsman hebben Nederlandse architecten en critici altijd een sterk geloof gehad in de eigentijdsheid van de architectuur, waarbij ze uitgaan van het bestaan van een *Zeitgeist*. De architectuurstijl zou een bepaalde periode moeten representeren en teruggrijpen op oudere stijlen geldt als verouderd. Voor de Nederlandse architectuurcontext betekende dit lange tijd dat de modernistische stijl progressie en eigentijdsheid representeerde en dus goed was, terwijl historiserende architectuur als fout werd

gezien door associaties met stalinistische en naziarchitectuur. In de periode die in *Double Dutch* aan bod komt, was de *Zeitgeist* echter niet zo eenduidig, stelt Hulsman. Daar verwijst de titel dan ook naar: "Als de *Zeitgeist* al iets dicteerde, dan was het *Double Dutch*, koeterwaals." Met zijn publicatie wil hij aantonen dat postmodernisme al in de jaren tachtig aanwezig was in de Nederlandse bouwproductie, ondanks de hardnekkige ontkenning daarvan door de architectuurwereld.

De periode die Hulsman in zijn boek behandelt, loopt parallel met een uitgebreide infrastructuur van instellingen en subsidies die werd opgericht ter ondersteuning van de Nederlandse architectuur nadat die in de jaren zeventig en tachtig in het slop was geraakt. In zijn inleiding geeft Hulsman aandacht aan dit unieke Nederlandse fenomeen dat het land geen windeieren heeft gelegd. Architectuur werd een culturele opgave, aldus Hulsman.

In de afgelopen jaren heeft de Nederlandse overheid zich echter steeds meer teruggetrokken. Subsidiekranen zijn dichtgedraaid in het licht van de economische crisis. Architectuur wordt niet meer gezien als de leidende economische kracht van de creatieve sector. Dit heeft bijvoorbeeld geresulteerd in de fusie van het unieke Nederlands Architectuurinstituut in Rotterdam met Prensela (Nederlands Instituut voor Design en Mode) en Virtueel Platform (kennisinstituut voor e-cultuur) tot Het Nieuwe Instituut, een centrum voor de creatieve sector in het algemeen. Tegelijkertijd is er door de economische crisis sprake van een grote bouwstopt. De afgelopen jaren hebben dan ook maar mondjesmaat spraakmakende architectuurprojecten het internationale toneel gehaald. Op dit moment moet de gehele sector zich opnieuw uitvinden. De nieuwe opgave luidt: kleinschalige projecten.

Maar voor Hulsman bij deze conclusie komt, leidt hij de lezer langs de diverse "stromingen" die elkaar hebben opgevolgd sinds 1985. Hij begint met de hernieuwde interesse voor het modernisme, aangeduid met de term "onderwijzersmodernisme" omdat de representanten van deze benadering werkten op de architectuurafdeling van de TU Delft en met furore hun stijlqualiteiten aan de studenten overbrachten. Vervolgens besteedt hij aandacht aan de computerarchitecten en deconstructivisten die op experimentele wijze de fundamenten van de

Centraal Station Rotterdam, door architectenbureaus BenthemCrouwel, West8 en MVSA, Foto Luuk Kramer.

De Witte Kaap in Amsterdam door Claus en Kaan Architecten, Foto Luuk Kramer.

architectuur bevroegen. Het was uiteindelijk het “supermodernisme” in de jaren negentig – ook wel aangeduid met de term *Superdutch* – waarmee de Nederlandse architectuur weer een belangrijke plaats innam op internationaal gebied. Het betrof een conceptuele benadering van de architectuur, waarbij *form follows concept* het adagium werd. Een voortrekkersrol bekleedde Rem Koolhaas en in zijn kielzog kwam een hele reeks discipelen, waarvan MVRDV en Neutelings Riedijk de bekendste bureaus zijn. Nederlandse gebouwen prijken wereldwijd op de voorpagina’s van architectuurbladen en internationaal architectuurtourisme nam een grote vlucht. Nederlandse architectuur werd een waar exportproduct.

Tegelijkertijd kwam er echter meer ruimte voor het postmodernisme in de architectuur. Definities van deze term gaan vaak alle kanten op, maar grofweg kan men stellen dat het een herneming is van beeldkarakteristieken van architectuur uit vroegere tijden. Het wordt ook wel als een populistische stroming gezien omdat het zou inspelen op de sentimenten van de (woon-)consument. Terwijl de eerste experimenten van Sjoerd Soeters nog een ludiek en innovatief karakter hadden, zijn – nu de positie van het postmodernisme niet meer ter discussie staat – de recentste projecten echter

vervallen tot een eenvormig neotraditionalisme. Dit heeft geresulteerd in een verspreiding van *boerderettes* en notariswoningen uit de jaren dertig in de nieuwste woonwijken. Dikwijls zijn het cataloguswoningen en komt er geen architect meer aan te pas. Ondanks zijn enthousiasme voor het toelaten van het post-modernisme op het Nederlandse architectuurtoneel, geeft Hulsman aan de recentste ontwikkeling minder geslaagd te vinden.

Als Hulsman in de eerste hoofdstukken deze gang van het modernisme naar postmodernisme heeft uiteengezet, neemt hij de vrijheid om wat dieper in te gaan op andere thema’s. Zo wijdt hij verschillende hoofdstukken aan de woningbouw, met aandacht voor de inrichting van de Nederlandse Vinex-wijken, de stedelijke vernieuwing van de naoorlogse wijken die in de afgelopen jaren ingrijpend op de schop zijn gegaan, en het thema van het Wilde Wonen, waarbij de woonconsument meer ruimte krijgt om zijn eigen droomhuis te ontwerpen. Het zijn vooral deze hoofdstukken die iets meer laten zien van de bijzondere Nederlandse omgang met planning en woningbouw. Nederland kent sinds het begin van de twintigste eeuw een sterke bemoeienis met de inrichting van de woonomgeving. Vanuit de nationale en lokale overheden werden er grote

uitbreidingswijken gerealiseerd, waarbij sociale woningbouw de belangrijkste component vormde. De planning van de woonomgeving vanuit de overheidssector representeerde letterlijk het geloof in de maakbare samenleving. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld België.

Maar ook hier is nu een einde aan gekomen. Halverwege de jaren negentig werden de woningbouwverenigingen geprivatiseerd en raakten steeds verder van hun sociale missie verwijderd. Ze werden projectontwikkelaars en de realisatie van de sociale woningbouw was nog maar van ondergeschikt belang. Het huidige kabinet probeert hen echter te dwingen om zich weer te beperken tot de realisatie van woningbouw voor de minderbedeelden en de commerciële activiteiten achterwege te laten. De architectuurwereld ziet dit vooralsnog met lede ogen tegemoet omdat de woningbouwverenigingen ook de motoren waren van de ontwikkeling van compleet nieuwe wijken. Hoe dit op een andere manier vorm moet krijgen, is vooralsnog de vraag. Volgens Hulsman schuilt de actuele opgave voor de Nederlandse architecten nu dan ook in een kleinschalige aanpak, renovaties, hergebruik en verdichtingen in de bestaande stad. Grote projectontwikkelaars zijn dan misschien helemaal niet meer nodig. Zowel de opdracht-situatie, de nieuwe opgave als het toelaten van het postmodernisme in de architectuur sluiten nu aan bij de internationale tendens en volgens Hulsman is het Nederlandse architectuurklimaat anno 2010 dan ook te vergelijken met de situatie in een gemiddeld West-Europees land.

MARIEKE VAN ROOY

BERNARD HULSMAN EN LUUK KRAMER, *Double Dutch. Nederlandse architectuur na 1985*, nai010, Rotterdam, 2013, 192 p.
